

KÜLFÖLDI SZEMLE.

A POROSZ ALLAMI KÖNYVTÁRAK LAJSTROMOZÁSI RENDSZERE.

Irta: SZABÓ ERVIN.

A porosz királyi kormány 1899 május 10-ikén kelt rendeletével új szabályzatot léptetett életbe a porosz könyvtárak betűrendes katalógusának és a nagy porosz összkatalógusnak készítésénél követendő eljárás tárgyában.¹ Ez a szabályzat az 1892 február 29-én kelt »Instruktion für die Herstellung der Zettel des alphabetischen Cataloges« helyébe lépett, amely összesen 18 §-ban foglalja össze a címmásolásra érvényes irányelveket. Az angol könyvtár-egyesület katalógizálási szabályzata 48 rövid szakaszból áll. Az új porosz utasítás két részben összesen 233 paragrafust számlál. Már e számokból is következtethetjük, hogy más jellegű és a katalógizálás legaprólékosabb kérdéseire is megfelelő munkálattal van dolgunk.

A kötetnyi terjedelmű szabályzat tartalma tulajdonképpen két részből áll. Az első rész (15 oldalon) tartalmazza a betűrendes czédulakatalógus czímeinek fölvételére, és (60 oldalon) a betűrendes katalógusok czímeinek elrendezésére vonatkozó utasításokat, a vallás-, közoktatás- és orvosügyi miniszter végrehajtó-rendeletével, a második rész 10 oldalon a porosz összkatalógusra vonatkozó utasítást. A tulajdonképeni szöveg alig foglal el többet a könyv felénél, míg a másik felét nagyszámú példagyűjtemény, idegen írásmódok átírását mutató schémák, rövidítések jegyzéke, az új czédulák mintái és gondos tárgymutatók töltik ki. Sajnálattal nélkülözzük a munkálat létrejöttének történetével megismertető bevezetést.

¹ Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog. Vom 10. Mai 1899. Berlin: A. Asher & Co. 1899. 163. l. 8-adrét. Ára 4.50 márka.

Csak a Poroszország nagyobb tudományos könyvtáraiban meglevő nyomtatványoknak összeírása, és nem — mint kívánók — az összes, a német birodalomban nyomtatott könyvek jegyzékének összeállítása a munkálat célja. S ebből is ki vannak zárva egyelőre az egyetemi és iskolai nyomtatványok, térképek és zeneművek, kivágások és önálló czimlap nélküli különnyomatok.

E korlátozás teljesen helyesnek tetszik, ha tekintetbe vesszük, hogy a legkevesebb könyvtár katalogizálja a nyomtatványok ezen csoportjait a tulajdonképeni könyvekkel együtt; már pedig többféle katalogusnak folytonos összehasonlítása a legnehezebb, mert a kezdő munkát nagyon megnövesztené, anélkül, hogy az elért eredmény a hozott áldozattal fölerne. Ellenben örömmel olvassuk, hogy az összkatalogus kiterjesztése ezen nyomtatványokra és egyéb könyvtárak készleteire, valamint a katalogus kinyomatása később lesz megfontolás tárgya. Reméljük, hogy a bevezető munkálat sikere majd ezen kibővítést és ezzel magasabb könyvészeti feladatok teljesítését biztosítja.

Hogy pedig a siker nem marad el, arról jórészt kezeskedik azon nagyon ügyes és szellemes eljárás, amelyet a résztvevő könyvtárak készleteinek összehasonlításánál és följegyzésénél követnek. Első gondolatunk, ha az eljárás módját kell megállapítanunk, bizonyára az lesz, hogy valamelyik, vagy inkább a legnagyobb könyvtárt kell megbizni az összeírással, olyképp, hogy a könyvtárak katalogusaikat részletenként beküldenék a munkát vezető könyvtárba s itt a többletet egy közös katalogusba bevezetnék. A porosz összkatalogus másképp jön létre. Az összeírás alapja a berlini kir. könyvtárnak, mint legnagyobbnak a könyvkészlete. De az új katalogus nem a könyvtár meglevő czédula-katalogusának bekebelezésével készül, nem is a könyvtárban, nem is egy helyen. A munkálat »keresztülvitele és az előállítandó katalogus megőrzése és igazgatása céljából« Berlinben ügyvivőséget (»Geschäftsstelle«) állítottak föl, amelynek személyzete a közvetlen vezetéssel megbízott főnökből és a kellő számú munkatársból áll s amely az »összkatalogus - bizottság« (»Gesamtkatalogs - Kommission«) felügyelete alatt működik. (Hogy ki az ügyvivőség főnöke, kik és milyen funkcionáriusok a bizottság tagjai, azt bizony szintén szeretnénk volna a bevezetésből megtudni.) Az ügyvivőség ellátja a könyvtárakat, és pedig egyelőre 1. a berlini királyi, 2. a boroszlói, 3. hallei, 4. marburgi, 5. bonni, 6. münsteri, 7. göttingeni, 8. kieli, 9. greifswaldi, 10. köningsbergi és 11. berlini egyetemi könyvtárakat a szükséges nyomtatvány-készlettel. Az összkatalogus czédulája (amelynek mintája az utasításhoz van mellékelve) 11 cm. magas és 16 cm. széles, három mezőre van osztva, egyik a rendszavak, másik a czímmásolat, harmadik a könyvtárakat képviselő 1—40 számjegy számára. Az utaló-czédulák sárgák.

Az eljárás a következő: Az ügyvivőség *lemásolja* a berlini kir. könyvtár betűrendes czédula-katalogusát és azt naponként egymást követő, betűrendben haladó részletekben *körözteti* a munkálatban résztvevő tizenegy könyvtárnál, abban a sorrendben, amint fent elsoroltuk őket. Az a könyvtár, amely az elküldött részletet legelőször kapja meg, megjelöli azon czédulákat (a czédulán levő és a könyvtárt jelző szám befoglalásával (22), amelyek nála is meglévő könyvről szólnak, többletéről pedig új czédulákat vesz fel, és az így bővített katalogus részletet megérkezése után legfeljebb 48 órával az utána következő könyvtárnak küldi el. Ez szintén megjelöli birtokát, új czédulákat ír többletéről és 48 óra multával tovább küldi; így megy az utolsó könyvtárig, amely az összkatalogusba való beillesztés céljából ismét az ügyvivőséghez juttatja vissza.

Amikor a küldemény a könyvtárba megérkezett, az összehasonlító megbízott hivatalnok saját katalogusának megfelelő részletét czimról czimre »beledolgozza« az összkatalogus épen kapott részletébe. A czimek fölvételére és betűrendbe sorozására, általában az összkatalogusra vonatkozó utasítással együtt, a betűrendes katalogusra vonatkozó utasítás szabályai irányadók, anélkül azonban, hogy az egyes könyvtárpéldányt illető jelzéseket (mint pl. helyi jelzés, szerzeményi szám, több példány, kötés stb.) is figyelembe vennék. Csupán a példány hiányosságát jelzi, olyformán, hogy a könyvtár-jelző számot nem behurkolja (l. fent), hanem csak aláhúzza; a hiány terjedelméről pedig rövid jelentést ír, de nem a czédulán magán, hanem mindennemű pótló jegyzetek fölvételére szolgáló színes rovatolt lapon, amelyet a hozzátartozó cím után soroz. Ugyanezt teszi, ha látja, hogy az eredeti fölvétel alapjául szolgáló példány nem teljes vagy kevésbé hiányos, vagy ha nem ért egyet a czimnek az összkatalogusban adott helylyel, vagy a czim-másolatot helytelennek tartja vagy egyéb aggályai vannak. Ha a saját katalogusában oly czimre akad, amelynek az összkatalogusra érvényes rendezési elvek szerint más helyen kellene állnia, akkor különbözőképen jár el, aszerint, amint ez a cím a már *összehasonlított* vagy a csak ezután *összehasonlítandó* részlethez tartozik. Az első esetben lemásolja és a másolatot egy »maradozó« (»Nachzügler«) feliratú borítékban a katalogusrészlet végére teszi, a második esetben saját katalogusában eszközölt javítással vagy utalással gondoskodik arról, hogy a cím később még egyszer és megfelelő helyén hasonlították össze. Ha a másolat vagy összehasonlítás alapjául akár a könyv maga, akár a bibliografiai szabatosság modern elvei szerint ujabban fölvett czimmásolat szolgál, ezt úgy a leíró, mint az összehasonlító hivatalnok jelzi, és pedig az első neve aláhúzásával, a második saját névalírásával. Végül minden az összkatalogus számára leírt vagy össze-

használt címet saját katalógusában állandó helyen állandó jelzéssel lát el és a minden küldeményt kísérő irat rovatait kitölti.

Amikor a küldemény az ügyvivőséghez visszaérkezett, először is a maradozókat vagy beosztják, vagy az esetben, ha már megvannak az összkatalógusban, megsemmisítik. Azután érdemileg elintézik a színes formuláron levő megjegyzéseket, amikor is az érdekelt könyvtárt, ha az a munkálat elvei egységességének érdekében van, az elintézés módjáról értesítik. Erre azon művek címeit, amelyek csak *egy* könyvtárban vannak meg, ha ugyan helyességüket már a leírásuknál meg nem állapították, maguk a könyvek vagy megbízható bibliográfiák alapján felülvizsgálják. Végül még egyszer átvizsgálják a czédulákat, különösen sorrendjük helyességére való tekintettel.

Az összehasonlításnak ezen decentralizációja mindenesetre nagy idő- és munkamegtakarítást és a résztvevő könyvtárak szabályos működésének megóvását jelenti. Mily zavart és mennyi idővesztést okoz az, ha a könyvtár katalógusának egy részletét állandóan nélkülözni kénytelen. Mennyivel több ellenőrzés, összehasonlítás, könyvküldözgetés szükséges s mennyivel több tévedés csúszhat be a munkálatba, ha két könyv azonosságának megállapítása végett az idegen könyvtár nem mindig kifogástalan czímmásolatát vagy pedig a berlini kir. könyvtárnak, illetőleg a többi könyvtáraknak új és a bibliografiai kívánalmaknak teljesen megfelelő czímmásolatát kell az illető könyvvel összehasonlítani. Végül, ha ezen eljárás mellett, amikor naponként 300 czédula küldetik ki összehasonlításra, a munka tartamát tizenkét évre teszik, mennyivel több időbe kerülne csak ugyanazon munkának is *egy* helyen való végzése oly hivatalnokok által, akik az összehasonlítandó katalógusok egymástól különböző berendezésével ismerősök egyáltalán nem lehetnek.

A munkálat keresztülvitele még így is sok nehézségbe kell hogy ütközzék és hibák és tévedések nem lesznek elkerülhetők. Tulajdonképen csak akkor lehetne tökéletes, ha valamennyi könyvtár katalógusai egyforma elvek szerint volnának készítve. De arra várni, illetőleg azt kívánni, hogy a könyvtárak katalógusait az új utasítás értelmében megelőzőleg átdolgozzák, nem lehet, ha csak nem akarjuk magának az összkatalógusnak létrejöttét évekkkel, sőt évtizedekkel hátráltatni. Az összkatalógus egységességének elengedhetetlen előfeltétele az alfabetikus katalógus készítésére vonatkozó utasításnak kibocsátása, épp úgy, amint az összkatalógus folytatása s a könyvtárak czímmásolati teendőinek könnyítése nyomtatott czímmásolatoknak beszerzésével más alapon nem képzelhető. Nemcsak mint katalógizálási szabályzat, hanem szintén mint a könyvtárak együttműködésének

egy másik alakja érdemli meg tehát a porosz utasítás figyelmünket.

A betűrendes katalogus számára való utasítás a Dziatzkoféle »Instruktionen . . .« alapul vételével készült s meglátszik rajta a praktikus, az ósdi hosszadalmasságot s sallangot nem tűrő tudós keze műve. Bibliografiai szempontból talán kívánatos a lehető ragaszkodás a másolandó könyvczímhez, úgy, ahogy az a könyvön áll, de a betűrendes katalogus célja nem más, mint hogy a könyvnek létezéséről gyorsan meggyőződhessünk. Minél egyszerűbb, átnézetesebb, egyöntetűbb a katalogus, annál jobban szolgálja e célt.

Az utasítás első része 25 §-ban általános szabályokat állapít meg. Alapszabály az, hogy a czímek fölvételére maguk a nyomtatványok szolgálnak, nem közvetett források. Ez az előírás a tudományos bibliografiák gyakran túlságos igénybevételének veszi elejét. A czímek lényeges részeit bibliografiai pontossággal kell följegyezni, mellékes dolgokban azonban lehetőleg rövidíteni. Minden mű, szabály szerint minden kiadása és minden fordítása saját lapot kap, amelynek csak az előlapjára irnak. A wolfenbütteli könyvtárban ugyanazon műnek lehetőleg valamennyi kiadását egy lapra vezetik.

Érdekesek a 2. és 3. §-ban lévő fogalommeghatározások, amelyek a czímek különböző részeit és fajait állapítják meg. Eszerint a *czímlapnál vagy tágabb értelemben vett czímnél* (Titelblatt oder Titel im weiteren Sinn) meg kell különböztetni: *a) a tulajdonképeni czímet* vagy egyszerűen *czímet* (der eigentliche Titel oder Titel schlechtweg), azaz a nyomtatvány megnevezését; *b) a szerző megnevezését* (die Verfasserangabe), azaz a szerző, kiadó, fordító stb. nevét és rangját; *c) a megjelenési jelzést* (der Erscheinungsvermerk: Impressum), azaz helyet, kiadót, évet, nyomdászt. A czímek különböző neveinek megnevezésére pedig a következő kifejezések szolgálnak: borítékczim (Umschlagtitel), előczim (Vortitel) a címlapot megelőző, megjelenési jelzés nélküli cím számára, belső cím (Zwischentitel), fejcím (Kopftitel), végczím vagy kolofon (Schlusstitel), főczím (Haupttitel) azon cím számára, amely a könyv legteljesebb és legáltalánosabb leírását tartalmazza: kétség esetén főczimnek tekintendő a betűrendes beosztás számára irányadó cím, gyűjteményes munkáknál az összcím (Gesammttitel), amely azonban — nagyon helyesen — nem lehet kiadóczím (Verlagstitel, pl. Olcsó könyvtár, Reclam's Universal-Bibliothek); mellékcím (Nebentitel), mely azonos a főczímmel; különczím (Sondertitel), nagyobb egész egy részének a címe; végül alkalmi cím (Präsentationstitel), amely csupán az alkalomról szól, amelyből a könyvet közzétették.

A főczím kivételével minden címet megelőz a megnevezése.

Erről úgy látszik a példák összeállításánál megfeleltek, mert a 70 példa egyikénél sem alkalmazták. Ha a főcímet is meg kell külön jelölni (pl. hogy borítékcím, előcím),¹ ez a megnevezés a fölvétel végére jön. Különczímek fölvételénél a különczím jelzés helyére = lép (pl. Magyar Nemzet Története ... 1. = Magyarország a királyság megalapításáig stb.)

A czédulákon használatos írásmód, a görög kivételével, tisztán a latin. Míg Bismarck élt, a pángermán chauvinizmus ilyesmit nem tűrt volna. De miért kell a görög írást megtartani? Az eredeti írást a cím előtt megnevezik (pl. [Orosz és Ant.] csak F. (fraktur) és F. és Ant. (fraktura és antiqua keveréke) jön végül. Kizárólag arabs-számok használtnak. Tipografiai és helyesírási sajátságok figyelembevétele nélkül mindenütt a *modern helyesírást* követik; csupán a chronogrammoknál veszik át a számjegyeket helyettesítő nagybetűket.¹

A fölvétel terjedelmét már a bevezető szakasz a cím lényeges részeire szorítja. A 7. §. még fokozza ezt a tendenciát. Részletes címek nagyon rövidítendőek, de a cím kezdete megmarad s a fölvételnek alakra és tartalomra érthető mondatszerkezetnek kell lennie. Mindaz azonban, ami a könyv biztos meghatározásánál mellőzhető, elmarad; a személyi adatokat, ha csak nem egynevű szerzők megkülönböztetésére szolgálnak, elhagyják; gyűjteményes munkák és folyóiratok munkatársai közül csak az első, ha kiadók (Herausgeber) vannak megnevezve, akkor csak ezek és pedig az első kettő vétetik föl; a nyomdász csak akkor, ha kiadócég (Verleger) nincs megnevezve; ha több kiadócég szerepel, akkor csak a németországiak vétetnek föl valamennyien. Külföldiek közül csak a főcég. Ugyancsak mindig fölveszik a bizományost. Mikép járnak el, ha — ami gyakran megesik — több bizományos szerepel a címlapon, arról nem szól az utasítás; valamint nem tudjuk, miért oly fontos a bizományos felvétele. Nagyon követésre méltó ellenben az, hogy a kiadó illetőleg nyomtatócégnek csupán nevét veszik föl, s még a megnevezett társ neve is elmarad. De már csak a realkatalogushan engedhető meg az, hogy művek, melyek címe később — ha csak lényegtelenül is — megváltozott, csupán az első cím alatt vétetnek föl.

Meg van szabva a részek rendje is. A fölvétel rendje a tulajdonképeni cím és a szerzőjelzés tekintetében szigorúan követi a címlap rendjét. Amde amikor oly nagyon törekedtek rövidsége, következtelen az eljárás, ha a szerző nevét akkor is leírják újra a címbe, ha az mint rendszó már egyszer ki van emelve. A másolat többi részeit meghatározott sorrendben veszik föl és pedig

¹ Miért ragaszkodunk mi a th-ákhöz, ie-ekhez stb., mikor már Németországban is elhagyják e régiségeket? Vajjon a mi föladatunk-e a német nyelv tisztaságát megvédeni?

egykötetes munkáknál a címét és a szerző nevét követi: *a)* a kiadás, *b)* hely, kiadó, év, *c)* lapszám, *d)* alak (25 cmig 8°, 35-ig 4°, 45-ig 2°, 45-ön felül n. 2°), *e)* egyéb címek felsorolása, *f)* a fordítás (minden címnek a fordítása, ha az nem ó-klasszikus, germán vagy román nyelvű). Többkötetes v. háromnál több önálló lapszámozásu műnél a lapszámozás elmarad; a sorrend: *a)* kiadás, *b)* kötet- v. rész-szám, *c)* hely, kiadó, év, *d)* könyvkötetek darabszáma, *e)* alak, *f)* az egyes kötetek esetleges különczímei, *g)* a fordítás. A megjelenési jelzéssel új sort kezdenek, valamint minden külön címmel. — Bár az utasítás első sorban az összkatalógusra van tekintettel, a könyvtárak saját katalogusaira is kötelező; nagyon föltün őszért, hogy a szignaturáról, annak helyéről a czédulák sorrendjéről említés sem történik.

Hiányos vagy hibás címeket zárójelben kiegészítenek és helyesbítenek és pedig német nyelven. Különösen ügyelni kell erre a keresztnevek, névtelen szerzők nevei, névváltoztatások, kiadók, fordítók, év, hely stb. tekintetében. Füzetenkint megjelent műnél az első illetőleg utolsó füzet megjelenési évét is fölveszik. Különös esetekben a kiegészítés forrását is megnevezik. Ha nincs cím, költenek. Ha önálló művek vannak összekötve, az első darab fölvétele után a többit megszámozzák és ugyanazon czédulára veszik föl ezen jegyzettel: Hozzák kötve: 1., 2. stb. Azonkívül mindegyikről külön czédulát is felvesznek. Elég volna ez is. Utalóczédulát általában sokat vesznek föl. Utalni kell különösen: kiadókról, átdolgozókról, magyarázókról, fordítókról, előszavak, bevezetések, utószavak szerzőiről; illusztrátorokról és zeneszerzőkről, névtelen címekben előforduló személynevekről; önálló művekről, amelyek másokkal együtt, közös címlappal jelentek meg. Nem kell utalni *egy* szerző művei gyűjteményes kiadásának különczímeiről. Az utalások bibliografiai szabatoságot nem igényelnek, de csak annyira rövidíthetők, hogy biztosan megismerhetők maradjanak és az utalás oka iránt ne jöjjünk zavarba. Nézzük meg azonban a példákat s azt látjuk, hogy az utalások tényleg oly rövidek, hogy azokból a főczédula megtekintése nélkül semmit sem tudunk meg. Főlöslages munkaszaporítás az is, hogy ha egy könyvről több utalóczédula van, az utalás mindenikről nem közvetlenül a főczédulára, hanem fokozatosan a közbeeső két-három utalóczédulára történik, pl. Pacificusról előbb Sincerusra s csak Sincerusról a főczédulára, melynek rendszava Schleiermacher. Nem lehetne Pacificusról egyenesen Schleiermacherre utalni? Helyes, hogy az utalásokon a rendszót, amelyre utalnak, aláhúzzák; minek kell azonban a főczédulán a kiadó és fordító nevének kezdőbetűjét kétszer, egyéb szavak kezdőbetűjét, amelyekről utalnak, egyszer aláhúzni? Az utalóczédulán a gyorsabb áttekinthetőség okából erre szükség van; de ugyan ki nézi még meg a rövid utalást, ha a főczédula van kezében?

Az általános utasítás végén több mint kétszáz gyakran előforduló szónak állandó rövidítését találjuk. Említésre méltó, hogy egy szó valamennyi alakjának a rövidítése ugyanaz, pl. ed. jelentése: edidit, ediderunt, edited, editio, edition, editione, editus; s hogy ilyen állandó rövidítések is előfordulnak, mint Gov. Pr. Off. ehelyett Government Printing Office, Mém. cour. ehelyett Mémoire couronné, wohlf. ehelyett wohlfeil stb.; pl. = planche és plate, T = Teil, Tomus, Tome, Tomo, Tom, stb.

211 §-ból áll az utasítás második fele, a címek rendjéről. 4 részre oszlik; az elsőben (1—47 §§.) általános határozatok vannak az elrendezésről a szerző neve vagy a cím alatt, a 2. rész (48—150. §§.) részletesen tárgyalja az elrendezést a szerző neve alatt, a 3. rész (151—208. §§.) a cím alatti elrendezésről, a 4. rész (209—211. §§.) a szerzőnevek és címek egymásközi elrendezéséről szól; végül a 211. §. záró és átmeneti intézkedéseket tartalmaz. Befejezi az utasítást részletes tárgymutató.

Alapelvül szolgál, hogy a művek elrendezésénél irányadó a szerző neve; csak ha ez ki nem deríthető, a cím. A mű létrejötténél másodsorban számbaveendő személyekről, azaz kiadókról, fordítókról stb. csak utalás történik. Tekintetbe nem vétetnek azon személyek, hatóságok, testületek stb. nevei, amelyeknek kezdeményezésére vagy segítségével a mű megjelent. A betűrendnél a német abéczé irányadó; de i és j közt különbség nem tétetik. Minden önálló szó az elrendezésnél külön jön számba, nem pedig több szó együtt, mint betűknek szakadatlan sora.

A szerző fogalmat a könyv tulajdonképeni írójának nevének kell tágitani, ha nem akarjuk, hogy a tárgyi rendszavak túlságos számmal szerepeljenek. A porosz utasítás szerint chrestomathiák, anthologiák, énekes, ima- és daloskönyvek, kivonatok, szemelvények, monda-, mese-, közmondás-, talány-, népdalgyűjtemények, tárgyilag korlátolt törvénygyűjtemények, fölratok, szövegek kiadásai, műemlékek képmásai a kiadó neve alatt vétetnek föl. A fordító neve a rendszó, a mikor a fordításnak pl. mint nyelvemléknek, önálló jelentősége van (pl. Ulfilas gót bibliája — ULFILAS, alatt utalással BIBLIA-ról). Az átdolgozóé, ha az átdolgozás az eredeti szövegtől annyira eltér, hogy önálló műnek tekinthető (pl. MAROT Cinquante pseumes de David — utalás nélkül Psalmai-ról). A művész szerepel mint szerző képzőművészeti és zeneműveknél; a rajzoló, metsző, kiadó, szövegíró nevével szerzőként utalás történik. A régi disszertációkra nézve az általános szabály irányadó. Hivatalos nyomtatványok, törvények, szabadal-mak, bullák, pásztorlevelek rendszava a kibocsátó neve, ha meg van nevezve a címlapon (pl. Code Napoleon — NAPOLÉON I. alatt). A gyűjtő, kereskedő neve rendszó katalógusoknál, árjegyzé-keknél; ha azonban a gyűjtőn kívül szerző is van megnevezve,

ennek a neve rendszó. Ellenben indexek, repertoriumok azon mű czime alá soroztatnak, amelyre vonatkoznak s a szerző csak utalást kap, s évkönyvek, szaknaplók, társulatok évi jelentései és egyéb folyóiratjellegű sorozatok rendszava a cím és nem a szerző. Otto Hübner Geographisch-statistische Tabellen . . . rendszava nem HÜBNER hanem TABELLEN.

Fontosak azok a határozatok, amelyek több szerzőtől származó művekre vonatkoznak. Sokan talán nem eléggé szabatosnak mondják majd az eziránt előirt eljárást. Hogy gyűjteményes munka önálló címmel csak e cím alatt vétetik föl, utalással a kiadóról, még hagyján; de nem fogja kielégíteni a kicsinyes igényeket az, hogy gyűjteményes műveknél, amelyek nem bibliografiailag önálló kötetekből állanak, nem a szerzők, hanem a kiadó és pedig csupán az első kettő kap utalást (pl. Real-Encyclopädie des classischen Altertums. Von Bähr, Baumstark u. s. w. und dem Herausgeber Pauly. — Rendszó: REAL-ENCYKLOPÄDIE, utalással PAULI-ról); ha kiadó nincs megnevezve, csak az első szerző kap utalást (pl. Das Tierreich von Heck, Matschie, v. Martens, Dürigen, Staby, Kriehoff. — Rendszó: TIERREICH, utalással csak HECK-ról). Egy egyes munka, amely több szerzőtől való, az első alá jön; a többiről utalás történik (pl. Kinder- und Hausmärchen. Gesammelt durch die Brüder Grimm — JAKOB GRIMM alá utalással Wilhelm GRIMM-ról). Ugyan ez az eljárás levelezések, tárgyalások, párbeszédtek tekintetében.

Névtelen könyvek rendszavának megállapításánál túlságosan tág meghatározás az, hogy a rendszó a címből vétetik. — Névtelennek tekintik a munkát akkor is, ha a szerző betűkkel vagy mint más mű szerzője, vagy nem névhez hasonló kifejezéssel van megjelölve. Ellenben szerzőnévnek tekintik az állandó álneveket, még akkor is, ha a szerző igazi neve ismeretes, pl. Pierre LOTI, utalással Julien VIAUD-ról; ellenben ha munkák főképen címük alatt ismertek, pl. a keleti irodalom, francia és angol románczok stb., akkor a szerző neve lesz ugyan rendszó, de általános utalás történik a címről is.

A szerző neve alatt való elrendezésnél alapszabály az, hogy ugyanazon szerző mindig ugyanazon név alatt vétetik föl és pedig mindig eredeti és teljes nevén. Tekintetbe nem vett nevekről utalás történik, ha szükségesnek látszik.

Részletes utasítások vonatkoznak a régi római, régi görög, byzanci, középkori keleti, héber, indus stb. nevek és egyházi és világi méltóságok neveinek mértékadó alakjaira és sorrendjükre. A modern keresztneveket illetőleg említendő, hogy a szerző nemzetiiségének nyelvében leghasználatosabb formájukban iratnak; ha a használat ph és f, c és k között ingadozik, akkor f illetőleg k választandó (Josef, Adolf, de: Christoph; Karl, Klara, Viktoria). Sze-

mélyek neveit, akiknek állandó vezetéknevük nincs, kiegészítik az ország, a hivatal nevével, pápa szóval, püspökök neveit a megye, fejedelmi nökét a fejedelmi férj nevével. Ebben a fejezetben magyar nevekkal is találkozunk és pedig kétszer, a 77. és a 102. §-ban Petöfi nevével; a 89. §. pedig azt szabja meg, hogy magyar kettős neveknél szabályszerint a második név a rendszó, utalással az elsőről. Példák: Szőnyi NAGY István, utalással Szőnyi-ről és Kőrösi CSOMA Sándor, utalással Kőrösi-ről. Az a sokszor hangoztatott kívánság, hogy a Schmidt, Meier s t. eff. nevek a betürendes katalogusban állandóan ugyanazon alakra redukálva forduljanak elő, a porosz katalogusban sem valósult meg: ezeket is mindig a szerző által használt formában írják, tehát megkülönböztetik Maier (v. Majer), Mair, Mayer és Mayr; Meier (v. Mejer), Meir, Meyer és Meyr. Magyarban ilyenek: Kovács és Kováts, Horvát és Horváth, Kőrösi, Kőrösy, Kőrössi és Kőrössy stb.

A névnek mindig ragnélküli (nominativusi) alakja a rendszó; s ha többféle alakja ismeretes, mindig a helyes vagy használatosabb, utalással a másik alakról (pl. VERGILIUS Maro, utalással VIRGILIUS-ról). Ha a szerző később más nevet tett föl, a későbbi név a rendszó, kivéve, hogy az eredeti már annyira meggyökeresedett a használatban, hogy a szerző nagyobbára az alatt ismeretes (tehát Benjamin Earl of BEACONSFIELD, utalással DISRAELI-ról; de Francis BACON, utalással VERULAM-ról és Saint Albans-ról).

Bő példagyűjtemény illusztrálja különböző szerzők azonos neveinek elrendezésére vonatkozó szabályokat. Megemlítendő, hogy a személynév megelőzi a családnevet és hogy különböző szerzők teljesen azonos nevei műveik időrendjében rendeztetnek el.

Ugyanazon szerző művei a következő sorrendben követik egymást:

1. összegyűjtött művek; 2. gyűjtemények műveiből; 3. töredékek; 4. kivonatok, szemelvények; 5. egyes művek. Az egyes művek betürendbe helyeztetnek; az eredeti szöveg megelőzi a fordítást, de polyglottok megelőzik az eredetit is. Ez a rendelkezés maga után vonja, hogy fordításoknak is rendszava nem a fordított cím, hanem az eredeti; mivel azonban a fordítottról utalás történik s az utalások az elrendezés tekintetében a főcédulákkal egyenlő elbánásban részesülnek, ebből hátrány nem származhatik. Az egymásra következő kiadásokat időrendben helyezik el; ha a megjelenés éve ismeretlen, megelőzik az évszámmal bírókat és a helynév ill. a kiadócég vagy a nyomdász neve szerint rendeztetnek el.

Mindig a legnehezebb és legbonyolultabb volt oly művek katalogizálása, a melyeknek szerzője nem ismeretes és így tárgyi

rendszavakat kell megállapítani. 60 §-ban szól a porosz utasítás a cím alatt való elrendezésről, anélkül, hogy sikerült volna a kérdést olyformán megoldania, hogy kétség és ingadozás ne fordulhatna elő. Nem fogadta ugyan el azt a gyakran hangoztatott, de kevésszer alkalmazott elvet, hogy a cím értelmét legnyomatékosabban kifejező szó legyen a rendszó; de mert nem tisztán formai ismérveket ír elő, az eljárás nem mondható egyöntetűnek.

Alapelvek ezek: ugyanazt a művet mindenkor ugyanazon címmel kell beosztani és ugyanazon szavakat mindenkor ugyanazon alakban írni. Ha csak a használatban más nem gyökeresedett meg, mindig az eredeti cím lesz az elrendezés alapja; a tekintetbe nem vett címről szükség esetén utalás történik.

Ingadozások és különböző fölvételek azért lesznek bőven, mert nem az egész cím, hanem annak csak azon részei vétetnek az elrendezés szempontjából tekintetbe, a melyek a mű tartalmát jelzik. Mindazon szavak és mondatok, a melyek a tulajdonképeni címet csak bejelentik vagy bevezetik, a melyek a címhez a szerző megnevezést is hozzáfűzik, magyarázó vagy bővítő kifejezések, a mű eredetéről, alkalmi voltáról, czéljáról szóló bevezető adatok nem jönnek tekintetbe; viszont lehet szükség esetén a tulajdonképeni címet a címlap más — vagyis épen megelőzőleg figyelembe nem veendőnek mondott — részeiből kiegészíteni.

Közönséges alaku címeknél rendszó az első substantivum regens, bármily esetben álljon is; vagyis az első, sem kiegészítői sem határozói viszonyban nem álló főnév vagy főnévnek tekintett szó. (Archaeologische ZEITUNG. WIR und das Beste in der Welt. Das RECHNEN mit Dezimal-Brüchen). Ha azonban az első substantivum regens csupán a mű terjedelmét vagy a mű más részeihez való viszonyát jelöli (ilyenek: Volumen, Pars, Liber, Continuatio, Nachtrag, Supplement, Beiheft stb.), akkor a legközelebb tőle függő főnév lesz rendszó; és a mellőzött főnévről utalás csak az esetben történik, ha az az *időzésnél* a címnek állandó alkotórésze. Ugyancsak mellőzik az ilyenféle kifejezéseket: quae supersunt, Cenno, Commentatio, Disputatio, Dissertatio, Epistola stb., valamint az ily fordulatokat: in Betreff. auf dem Gebiete, auf Grund, relating to, pour servir à, határozatlan címezéseket, dátumokat vagy rendszámokat stb. Ezek csak tökéletes azonosságnál jönnek tekintetbe.

Összetételek ugy szerepelnek, mint egy szó pl. GOETHE-GESELLSCHAFT. Ilyenek még: név és cím pl. RICHARD WAGNER-VEREIN; határozószók és névutók pl. PRO MEMORIA: kiegészítők, a melyek főneveikkel egy egységes fogalomná olvadtak össze, pl. LEGIS ACTIO. BEAUX-ARTS, CHEMIN DE FER. UNITED STATES; mellézneveknél oly jelzők, amelyek azok jelentését lényegesen módosítják, pl. NICHT-

CHRISTLICH, CHRISTLICH-SOZIAL; de königlich PREUS-SISCH. — Összetett összetételek ellenben fölbontatnak: Staats- und Lebensgeschichte = STAATSGESCHICHTE und Lebensgeschichte, Geological and Natural History Survey = Geological SURVEY, utalással NATURAL HISTORY SURVEY.

Amikor a cím teljes vagy rövidített mondat, akkor — a névelő mellőzésével — az első szó a rendszó.

A tárgyi rendszavak abban az alakban iratnak, amelyben a címbe előfordulnak; de ha a rendszó oly szótól vagy mondat-tól függ, amely tekintetbe nem vétetik, a ragtalan alakja lesz rendszó. A rendszavak írásában a szokásos helyesírást követik; ugyancsak legszokásosabb alakjukban írják azon szavakat, amelyek csak kevésbé térnek el, pl. Bullettino és Bulletino ezalatt BOL-LETTINO; rövidített (apostrofált) szavak teljes alakjukban jönnek számba. Érdekes, hogy az álnevet rejtő képrejtvényt is meg kell fejteni és róla utalni, ha előfordul.

A tárgyi rendszavaknál is megtaláljuk a tárgyi és a betü-rendes katalógus elveinek összeecserélését a következő rendelkezésekben: ha ugyanazon mű különböző, egymástól független kiadásainak a címei különbözők, akkor irányadó az a cím, amelyen a mű leginkább ismeretes; ugyanazon mű fordításainak rendszava az ereti cím. S az ingadozó használatnak is tág tere nyílik, amikor az előbbieket, ha kétséges, hogy melyik a leginkább ismeretes cím, a legjellemzőbb *vagy* a betürendben első cím alá rendezik el, vagy amikor folytatásos munkák különböző címűekre azt az eljárást írják elő, hogy az eredeti cím az irányadó; de ha az eredeti cím a megjelenés után »nemsokára« megszűnt, akkor a folytatásos cím az irányadó; utalás persze mindkét esetben történik. Ha azonban különböző címűek periodikus művekben fordulnak elő, akkor szabály szerint mindenik cím önálló rendszó lesz, különösen ha a címváltozással együtt új kötetszámzás is kezdődött; bő utalásokat itt is kell adni.

A negyedik rész két §-ban intézkedik szerzőnevek és címek egymásközi elrendezéséről. Nem csinálnak, mint az néhol megtörtént, két katalógust: egyet a személyi, másikat a tárgyi rendszavak alatt elrendezett művek számára, hanem valamennyi címet egy sorrendbe állítják. Könnyebb tájékozás kedvéért a tárgyi rendszavak megelőzik a hasonlóhangzású személyi rendszavakat, akkor is, ha ez személynév. Ha az azonos rendszó alatt elrendezendő címek száma igen nagy és az alosztályok száma tekintélyes, akkor ajánlatos, hogy a szabályok alapján megállapított beosztás átnézete előzze meg az ily címecsoportot.

Hogy az összkatalógus munkáját mikor kezdik meg, nem tudjuk. A betürendes katalógusra vonatkozó utasítás 1899 július 1-én lépett életbe. Végrehajtása csakis a czédulakatalógusnál

veendő legott fogatba. A rögtöni végrehajtás elé torlódó nehézségeket nem igen győzik le azzal, hogy — az átmeneti intézkedések értelmében — azon címekből, amelyek az eddigi rend megzavarása nélkül be nem illeszthetők, egy második betűrendet alkotnak s ezt addig vezetik, amíg beolvasztása az alapkatalogussal könnyen foganatosítható. Oly könyvtárak, amelyeknek könyvkatalogusuk van, csakis katalogusaik teljes vagy részleges átdolgozásánál alkalmazzák az új szabályokat, régi katalogusaikban csak akkor, ha az zavaró ellenmondások nélkül lehetséges.

A tudomány és a könyvtárak érdekei egyaránt megkövetelik egységes katalogizálási szabályok követését. Angliában, Amerikában már régen, s most már Olaszországban és Franciaországban is meghonosodtak. Előreláthatólag az egész német birodalom könyvtárai is elfogadják majd a porosz szabályzatot. Vajjon Magyarországon e téren is addig várnak, amig éppen a német példát lehet majd követni?